

Vriend. Ik vind het een grote eer dat ik hier zomaar het eerste exemplaar krijg van je nieuwste boek. Dat nieuwste boek is voor een deel ook je oudste boek, wat het nog weer spannender en geheimzinniger maakt. Eigenlijk heb ik zonet het eerste exemplaar gekregen van jouw leven met Lucebert.

Wij kennen elkaar precies de helft van mijn leven en een beetje minder dan de helft van jouw leven. Ik ken jou dus relatief net iets langer dan jij mij. En ik weet al veel langer van jou af dan jij van mij. In het najaar van 1962 kwam het eerste nummer uit van *Merlyn* — wat dat was zou ik inmiddels moeten uitleggen aan veel toch redelijk belezenen van nu, maar hier, vanavond, zou zo'n uitleg natuurlijk een affront zijn. Ik was toen dat eerste nummer uitkwam derdejaars student Nederlands aan de VU, dat was toen een nogal eenkennige geestelijke biotoop. Wij als studenten, althans een klein clubje dissidenten *light version* — mijn mentor was daarbij de vijf jaar oudere Redbad Fokkema — wij wrikten lichtjes aan die eenkennigheid door ons, alsnog, te bekennen tot Du Perron en ter Braak, de helden van het vooroorlogse tijdschrift *Forum*, en die als onze geestelijke leidslieden te adopteren. (Ik ben daar nooit meer helemaal vanaf gekomen.) De neerlandici van de UvA waren ons daarin overigens een jaar of tien voorgedaan. Zie voor dat laatste Voskuils *Bij nader inzien*.

En daar kwam toen *Merlyn* tussen. Mijn verlate horigheid aan het Forum-ideaal van de strijdbare, dogmatisch denken verfoeiende en vooral non-conformistische *persoonlijkheid*, — die horigheid had er merkwaardigerwijze niet de minste moeite mee om dat te combineren met de principiële *tekstgerichtheid* van *Merlyn*. (Ik heb daar nog steeds geen moeite mee, het lijkt me uiteindelijk een schijntegenstelling.) Voor *Forum* was een gedicht vooral de uiting van een *persoonlijkheid*, al dan niet met een missie behept. Met dan uiteraard een wel wat inventiever taalgebruik dan als het helemaal in gewone mensentaal gezegd was geweest, want dan zou het weer geen poëzie zijn. Voor *Merlyn* stond het gedicht op veel groter afstand van de maker, persoonlijkheid of niet. In de visie van *Merlyn* was een gedicht een geconcentreerde, eigensoortige, eigenwettelijke taalconstructie, een agglomeraat van elkaar doordringende, opjuttende en muterende betekenissamenhangen. (Ik formuleer het nu iets moderner dan *Merlyn* toen vermoedelijk voor zijn rekening zou hebben genomen.) Dat agglomeraat van betekenismogelijkheden zond weliswaar ook nog wel signalen uit over leven en wereld, maar daarvan kon je, anders dan in het *Forum*-model, niet zomaar meer een plat en helder communicé maken, dat daarna in de secundaire literatuur zo ongeveer in de plaats van het gedicht kon komen. De tekst *in*, en niet vooral *eromheen* praten, dat was de polemieken van *Merlyn* tegen de literaire kritiek die in 1962 de dienst uitmaakte — de tekst en de mogelijke samenhangen daarin die zich voor de lezer openen als hij die tekst systematisch, lenig en precies bestudeert. Voor de lezers van de eerste jaargangen van *Merlyn*, onder wie dus ik, legde die *Merlyn*-aanpak kleine universums bloot van een betoverende intensiteit en eigenzinnigheid. Het werkte vooral heel sterk als het om een nog betrekkelijk nieuw soort poëzie ging waarvan je niet zo goed wist hoe je dat nu weer moest oppakken. Dat was voor mij toen het geval met Lucebert. Ik kwam betrekkelijk onschuldig bij Boutens, Nijhoff, Slauerhoff, Marsman, Achterberg en Vasalis vandaan en daar liep dat allemaal lang zo hoog niet op als bij Lucebert.

En zo richtten we, op de huid van de tijd zoals dat toen heette, een clubje 'close reading' volgens *Merlyn* op, buiten de colleges om, bijna subversief. Een stuk of zes mensen, denk ik. De eerste bijeenkomst (bij elkaar zullen het er vier of vijf geweest zijn, daarna was het weer uitgewerkt) vond in het voorjaar van 1963 plaats op mijn kamer in de Derde Helmersstraat. Drie mensen op de drie stoelen die ik had, de andere drie of vier op mijn bed, dat voor de gelegenheid middenin de kamer stond. De bedoeling was dat we elke keer bijna blind een gedicht zouden kiezen, zonder bijsluiters, zonder kennisname vooraf van welke exegese en welke literair-culturele, biografische en historische situering ook maar, met alleen het woordenboek erbij. Van dat kale gedicht zouden we studie gaan maken op de manier van *Merlyn*. (Of je naast het woordenboek bij sommige woorden ook in de encyclopedie mocht kijken, op die vraag was het antwoord al niet zo duidelijk, want met een beetje artikel in de encyclopedie krijg je voor je het weet dan toch al wel weer een forse dosis verleidelijke buitenwereld binnen, die zich maar al te graag tussen jou en die kale tekst wurmt. Tekstanalyse à la *Merlyn* is ook *ascese*, al zou je dat aan de weelderige stukken van Ulli niet altijd zeggen.) Op de bijeenkomst zelf zouden we dan onze bevindingen naast elkaar leggen en dan maar zien of de zes gedichten die zich zo uit die éne tekst in onze zeer diverse hoofden ontwikkeld hadden, het nog een beetje met elkaar konden vinden.

Maar die allereerste keer gunden we onszelf nog een opstapje: een voorbeeld voor wat we nà die eerste keer wèl helemaal zelf zouden gaan doen. Om het af te leren. En dat werd Luceberts gedicht 'Op het gors'. Die keus kwam natuurlijk niet uit de lucht vallen, want vlak daarvoor was het tweede nummer van *Merlyn* verschenen met het klassiek geworden stuk van Ulli over dat gedicht, 'De limiet van het middenwit', dat nu weer eens herdrukt is. Het is een stuk dat vaak herdrukt moet. Dat deed die avond dus ook mee, naast het gedicht waar het over gaat. En natuurlijk sloeg dit even scherp en inventief analyserende als welbespraakte meesterstuk van Ulli onze eigen vindingrijkheid daar in die kamer in de Derde Helmersstraat volstrekt lam. Een ambitieuze interpretatie van een gedicht onthult als het goed is niet alleen veel van wat er in dat gedicht aan de gang is, maar ze gaat, paradoxaal genoeg, bijna onvermijdelijk ook al gauw vóór dat gedicht staan. En daarnaast creëert Ulli's unieke taal-aplomb nog weer een ander soort onweerlegbaarheid. Waar we het uiteindelijk die avond vooral over bleken te hebben gehad, dat was niet zozeer Luceberts gedicht, als wel Ulli's massieve verzameling inzichten daarin. Verbaasd ontzag daarvoor domineerde onze paar eigen keuteltjes en blafjes in de marge daarvan. Dat alles verbonden met de erkenning dat deze nieuwe aanpak van poëzie ons diepgaand kennis had laten maken met een ongelooflijk gedicht dat we zò niet kenden. Dat prachtige, mystieke 'Op het gors' hoort sinds die avond tot mijn kleine collectie mooiste gedichten. En dat zonder dat ik een helder, niet al te meervoudig slotcommuniqué zou durven geven met een ordelijke beschrijving van de betekenissamenhang ervan. (Anders dan Ulli, die het op basis van een heel heldere detail-analyse allemaal nog wel zo'n beetje bij mekaar veegt. Daar kom ik zo nog even op terug.) Ik heb later als docent aan de universiteit jarenlang het vak poëzieanalyse gegeven en daarbij ook geregeld 'Op het gors' daarbij ingezet, Ulli inclusief. Die werkcolleges in de vroege jaren zeventig namen soms wel bijna de vorm aan van wat toen *sensitivity training* heette. In die opwindende sessies was het probleem dan weer niet zozeer hoe je aan je interpretaties kwam, maar hoe je van verreweg de meeste van die daar in het warme samenzijn geboren interpretaties in vredesnaam weer af kon komen. Erg sensitieve interpreten krijgen wel eens iets manisch over zich, en mijn werk bestond dan soms eerder uit terugbezweren dan uit weerleggen. Het maakte ten overvloede duidelijk wat een ingetogen monnik Ulli toch is.

Het betoog in Ulli's 'De limiet van het middenwit' strekt zich uit tot vrijwel alle denkbare tekstdetails van 'Op het gors' en tast van daaruit de samenhang af die de lezer op basis van al die waarnemingen in het gedicht zou kunnen vinden. Dat hij, onder erkenning van de ambiguïteit van veel van die onderdelen, wel uitgaat van zoiets als een ordentelijke, zij het nieuwerwetse soort van samenhang binnen het gedicht als geheel, dat is in zijn aanpak duidelijk. Bij dat uitgangspunt ben ik later wel vraagtekens gaan zetten. Bij een paar moderne dichters van wie ik iets weet over hoe hun gedichten ontstonden, kun je soms zien hoe een in de ontwikkeling van het gedicht even beoogde samenhang weer wordt tegengewerkt door een ingreep van de dichter waarin hij die samenhang weer aan diggelen gooit. Die diggelen groeien dan wel weer zo'n beetje door. Het gegeven van de samenhang zelf wordt zo bestookt met dissidentie. Zo kan de samenhang binnen één gedicht de vorm aannemen van een gecompliceerd veelvoud aan onklaar gemaakte samenhangen dat zich rond een paar kleine kernen schikt. Om die steeds verder wijkende samenhang te beschrijven, zul je hoe dan ook buiten de ruimte van het gedicht moeten treden, daar waar het gedicht contact maakt met de in de lezer voorhanden wereld van dingen, taal, samenleving, religie, politiek, intertekstualiteit. In mijn eigen onderzoek is het vooral die intertekstualiteit geweest die mij liet zien, dat een gedicht lang niet een gesloten geheel is en dat het Grote Buiten daarin via de taal op alle mogelijke manieren zijn virussen injecteert. Een dichter laat zijn gedicht flirten met van alles buiten het gedicht. Hij heeft het hoe en wat daarvan zelf vaak maar ten dele door, maar geeft als hij vindt dat het nu àf is wèl zijn fiat aan die heterogene mix. Ook dat hoort, voor zover nog benoembaar, thuis in de analyse en interpretatie van dat gedicht. En daar verlaat je het axioma van *Merlyn*. Maar dat een grondige verantwoording van alle elementen van de tekst ook dan nog van primair belang is voor elke lezer, en al helemaal voor die met wetenschappelijke bedoelingen, dat is voor mij nog steeds het uitgangspunt. *Merlyn* polemiseerde tegen een vorm van lezen waarin de tekst zelf bijna leek te worden overgeslagen. Dat uitgangspunt van *Merlyn*, met het werk van Ulli als een van de inspirerende helden daarvan, lijkt me ook nu actueel.

Samenhang is een steeds weer sleets iets. Wat voor de ene generatie lezers een werkzaam en bevredigend soort samenhang oplevert, kan door de volgende generatie als een verzameling doorzichtig geworden trucjes wat kregel worden afgewezen. De *well-made*-heids-formule van de *well made novel* kan sluipenderwijs gaan irriteren als een vorm van gedateerde keurigheid. Maar wie gewend is aan een niet al te heterodox soort van samenhang, zal in teksten die die gangbare vorm van samenhang vermijden vaak helemaal geen samenhang meer kunnen zien, maar alleen een conglomeraat van breuken. De samenhang van de een is die van de ander niet. Een gedicht dat zich aan het eind weer afrondt naar tekst en situatie van het begin, met liefst dan bij alle analogie toch ook een verschuiving: Sötemann liet ons dertig, veertig jaar geleden bij Boutens en anderen prachtige voorbeelden zien van het effect daarvan. *In my beginning is my end*. Als een dichter dat nù zou doen, zou ik denken: mwja, dat nù toch misschien maar even niet meer zo. Een sleets geworden code van samenhang dus, voor mij dan. Ulli, je bent je rijke leven als publicist begonnen met Lucebert, en vanavond vieren we je laatste publicatie tot nu toe, ook over Lucebert. Trap niet in die codeval die ik zonet aanduidde en kom na *Luceberts zoekend oog* met iets heel anders. Anders zie ik die zinnen over jouw begin dat ook nog eens je eind was al klaarstaan in die necrologieën en wie wil er nou eindigen in een wat verlepte code van samenhang. Dat lijkt me niet iets voor jou. Bovendien word je honderd, zoals je pas nog uiteenzette.

Ik heb een aantal jaren geleden een indrukwekkend autobiografisch stuk van je gelezen en sindsdien zeg ik regelmatig tegen je dat je dat nu maar eens groot moet gaan aanpakken. In *Luceberts zoekend oog* zijn tussen de analyses door al een paar autobiografische *Fremdkörper* te vinden die laten zien dat je die kant eigenlijk al wat uitgaat. Over de rol van de fotografie in je privégeschiedenis bijvoorbeeld. En in je stuk over *Oogsten in de Dwaaltuin* trakteer je ons onverhoeds op een selfie in je rol als de notulist van Luceberts mogelijke bedoelingen. Ik citeer: "op de plaats waar ik schrijf heb ik vrijwel niets anders tot mijn beschikking dan de bundel en een blocnote". Pure ascese, ik zei het al. Dat is het grote afzien, zoals we dat kennen uit de oude wereld van gevangenen apostelen en in de kou van logeerkastelen solitair doorpennende humanisten, die juist in die sobere eenzaamheid hun grote teksten schiepen. Niets anders dan de bundel en een blocnote. Mijn solide protestantse opvoeding gaf mij vooral de associatie in met de zestiende-eeuwse, door overheden vervolgd geloofsheld die, opgesloten in een ruw-stenen vertrek met alleen een pen, wat papier en denk ik ook wel een tinnen bord en zo'n aardewerken kruik, daar in eenzaamheid catechismussen en ander epochemachend werk schreef. De jongen die de hoofdrol speelde in het jongensboek waar ik dat allemaal in kon lezen, die jongen mocht dat manuscript dan naar buiten smokkelen. Daar had hij een holle polsstok voor. En zo ging dat geschrift dan de wereld in, tot een zegen voor velen. Die jongen nu wil ik bij je volgende boek, die autobiografie, graag voor jou gaan zijn. Blijf jij dan maar in die lege kamer met alleen een blocnote en de bundel. Schrijf en word honderd.